

JEHUDA HAJ ALKALAJ (1798—1878)

Bogata je plejada velikana (Gedolej Jisrael) u dugoj istoriji jevrejskog naroda. Tu spada i svetli lik zemunskog rabina Jehude ben Šelomo Haj Alkalaja. Nezavisno, a delom i pre Mosesa Hesa, Leo Pinskera, Cvi Kalisera i Samuel Mohilevera, bio je protagonista jevrejskog nacionalnog preporoda.

Rav Alkalaj se, već 70 godina pre Bazelskog programa (1897) u svojim napisima, rečju i delom, zalaže za obnovu i izgradnju Erec Jisraela. Devedeset godina pre Balfurove deklaracije (1917) on je shvatio potrebu i značaj diplomatske aktivnosti. Njegov praktični duh zagovara osnivanje opšteg jevrejskog fonda »Cedaka klalit« (opšte darivanje) za otkup zemljišta, oko 60 godina pre osnivanja Keren Kajemmet Lejisrael (1901) i drugog fonda za investicije na bazi »Maaser« (desetine) (1868), 52 godine pre osnivanja Keren Hajesoda (1920). Među prvima u novom veku se zalaže za obnovu jevrejske svetovne kulture i za pretvaranje svetog jezika u živi narodni jezik. U svojoj prvoj knjizi »Šema Jisrael« (Čuj, Izraele — 1834) 62 godine pre knjige dra Teodora Hercla »Der Judenstaat« (Jevrejska država) (1896) izlaže u osnovi istovetnu misao o neophodnoj potrebi i neosporivom pravu naroda na život u zemlji praotaca.

Nema sumnje, Rav Alkalaj spada u red malobrojnih mislilaca i pokretača jevrejske nacionalne renesanse. Snagom realiste sagledao je težak položaj naroda i vidovitošću mudraca ukazao na rešenje. Istoričar Jichak Gur-Ari govori o njemu: »Jedan iz minjana od desetorice prvih u Jisraelu, koji su tražili put k obnovi i utrlji ga.«

Čitalačka publika »Jevrejskog Almanaha« ne poznaje njegova pregnuća usmerena ka uzdizanju sunarodnjaka iz drevne patrijarhalne učmalosti i teške letargije istočnjačkog fatalizma. Ne poznaje njegov napor da čoveka geta uputi novim stazama i novim saznanjima, ka novim tekovinama modernog vremena. Ne poznaje njegovu nepoštednu borbu protiv negiranja sopstvene narodnosti i traženja solucije u totalnoj asimilaciji u nejevrejsku sredinu.

Ovaj napis nema i ne može imati pretenzije naučne rasprave. Nastoji da bar donekle popuni ranije navedenu osetnu prazninu; da bar u grubim crtama osvetli lik, ideje i rad velikog rabina gradića

Vojne krajine na međi dvaju svetova; da naglasi njegovo pregalaštvo u stvaranju prekretnice sudbine večitog Ahašvera; da — možda ne dovoljno celovito i sistematično — prikaže problematiku određenih jevrejskih sredina i razna previranja jevrejskog sveta Alkalajevog vremena. Ovaj rad može i treba da posluži kao skroman doprinos budućoj temeljitoj monografiji tog velikana jugoslovenske i svetske jevrejske prošlosti.

Reč ima istorija ...

Rabi Jehuda Haj Alkalaj sa ženom Esterom

* * *

Porodično ime Alkalaj se pojavljuje na Balkanu u XV veku. Ta sefardska familija je poreklom iz Alkale u Kastiliji. Ispred progona inkvizicije izbegla je iz Španije u Solun 1492. godine. Prvi poznati pripadnici te porodice u Solunu bili su Samuel i njegovi sinovi Avraham i Moše. Njihovi potomci su se istakli kao rabini i učenjaci.

Rabi Jehuda ben Šelomo Haj Alkalaj rođen je u Sarajevu godine 1798. Još kao dete poslat je u Jerusalim na školovanje. O prvim godinama boravka Jehude u Jerusalimu se ne zna mnogo, jer o tome ne postoji verodostojna dokumentacija. U ono vreme još uvek u Jerusalimu, koji se još uvek nalazio unutar zidina starog grada, bio je malobrojan, siromašan i ugnjetavan od turske vlasti. Pored sefarda, koji su se već ranije nalazili u zemlji, nastale su i nove aškenaske zajednice. Kratko vreme nakon useljavanja hasida (početak 1777) nastala su previranja. Ta previranja između hasidim (milosrdan, pobožan) i haperušim (pristalice rabinske nauke, zaštite tore) nisu mogla proći bez uticaja na Jehudu. Ne bez razloga se pretpostavlja da je humana sadržina hasidskog misticizma ostavila traga na misaoni svet mladog čoveka.

Jehuda je odgojen u više škola koje su postojale među sefardima u Jerusalimu. Pohađao je slavnu »ješivu hahama« i bio je učenik njenih velikih rabina. Upijao je u sebe reči kabalističkih mudraca koji su već mnogo godina zauzimali važno mesto u duhovnom životu Jerusalima. Oni su težili oslobođenju i preporodu. Prirodno je da pod uticajem učenja tih mudraca i podstaknut ličnim doživljajima Jehuda biva zaokupljen sličnim mislima i istovetnim osećanjima. Istorijske činjenice i maštanja se prepliću. Nije teško zamisliti tog stasitog mladića, obdarenog zdravim razumom i osećajnim srcem, kako se povlači u neki usamljeni, skriveni kut starog Jerusalima i posmatra bedne ostatke nekada moćnog grada. Zar nije prirodno što su u tom ambijentu morali pred očima iskrsavati strašni događaji prošlosti. Gur-Ari pesničkom snagom opisuje meditiranje Jehude: »Jerusalim koji je bio radost cele zemlje, još uvek leži razrušen, osramoćen i pust. Pa i ako se pojave mesije, oni su lažni; svršetak je neslavan. A ti, Bože, dokle ćeš? Zar zaista nije dosta? ... Zar doista nema izlaza? ...«

Po svršetku studija, u dvadeset i petoj godini, ponuđena mu je čast hahama i učitelja jevrejske škole u Zemunu. Živeo je pola veka (1825—1874) kao rabin u tom gradiću Vojne krajine. Promena je bila velika i označila je početak neprekidnog stvaralačkog rada i vanrednih pregnuća u službi jevrejskog naroda. U Jerusalimu stečeno znanje se proširilo novim elementima. Zemun, izloženo granično mesto, imao je osobeni geopolitički položaj i značaj. Jehuda Haj Alkalaj, kao savremenik značajnih događaja u svetu, mogao je da posmatra dejstvo francuske revolucije kao i pokreta za oslobođenje balkanskih naroda od turskog jarma. Prvi srpski ustanak je veoma mnogo uticao na njegov misaoni svet. Potlačeni položaj njegove jevrejske sredine stimulatивно je delovao na borbenost i buduće akcije zemunskog rabina.

Zemun je skoro sve vreme turske vlasti (1521—1717) bio više muslimansko nego hrišćansko naselje. Tek posle Beogradskog mira (1739) dobio je politički značaj i povoljnije uslove za ekonomski napredak. Odvojen političkom granicom od Beograda u čijoj je senci samo životario, vremenom je postao glavno austrijsko stovarište ogromnih količina turske robe za centralnu i zapadnu Evropu, kao i zapadnoevropske robe za Tursku.

Tursko-austrijski rat (1788—1791) presekao je za izvesno vreme taj promet samo s dubljom turskom pozadinom, ali je još jače povezao zemunsko obogaćeno građanstvo s beogradskom grčko-cincarskom i jevrejskom čaršijom. Trgovački promet između Austrije i Turske preko Zemuna rastao je sve više i na prelazu iz XVIII u XIX vek bio je veći nego ikad. Uprkos prosperitetu trgovine i zanatstva, život zemunskih Jevreja nije bio lak. U političkom pogledu bili su sasvim zapostavljeni, a njihova privredna delatnost bila je sprečavana zabranama i ograničenjima svih vrsta.

Godine 1746. Zemun je potpao pod vojnu granicu. Godine 1749. postao je slobodni vojni komunitet dobivši 1751. svoj organizovani Magistrat kao političko-upravnu i sudsku vlast prvog stepena. Na području vojne granice, Jevrejima je bilo zabranjeno stanovanje. Izuzetak je od 1753. godine bio Zemun. Godine 1871. razvojačena je vojna granica i njeni stanovnici su prestali da budu vojnici. Zemun je od vojnog komuniteta postao slobodni grad.

Prema dokumentima zemunskih arhiva Jevreji su u Zemun dolazili uglavnom iz Beograda. Istoriograf Ignjat Sopron navodi u svom delu »Monografija Zemuna i okoline« (Monographie von Semlin und Umgebung) da se u Beograd posle austrijskog osvajanja 1717. naselio izvestan broj Aškenaza.

U to vreme u Beogradu je živelo oko 33 sefardskih porodica i otprilike isti broj aškenaskih. Stvorene su i dve opštine — sefardska i aškenaska. Austrijanci su propisali veoma stroge odredbe za Jevreje jer su ih smatrali za »zlo koje se ne može iskoreniti, ali kome se može sprečiti razvoj«. Kada su posle Požarevačkog mira (1739) Austrijanci napustili Beograd, izbegli su iz njega doseljeni Austrijanci i austrijski Jevreji. Oko 20 porodica, pretežno aškenaskih, nastanilo se u Zemunu. Gradić je tada spadao u vlastelinstvo grofova Šenborn (Schönborn).

Iako strogo uzevši ne spada u okvir ove tematike, vredno je navesti da se među jevrejskim doseljenicima nalazila i porodica Hercl (preci dra Teodora Hercla) koja je za vreme austrijske vladavine (1717—1739) živela u Beogradu. Život te porodice sposobnih zanatljija bio je buran. Iz dokumenata zemunskih arhiva se vidi na primer:

a) u popisu Jevreja iz 1756. godine stoji da staklar Hercl Koen stanuje u svojoj kući, a da se doselio iz Beograda 1739. godine;

b) Zemunski magistrat, Protokol veća za godinu 1782, str. 108: »Na tužbu staklara Lorenca Čepića da mu Jevrejin staklar Viktor Hercl kvari posao, zaključilo je 7. 6. 1782. Magistratsko Veće da se

Herclu zabrani rad u gradu.« On se bavio i zastakljivanjem pravoslavnih crkava po selima Petrovaradinske regimente.

c) Arhiv grada Beograda, Delovodni protokol Odbora zemuskog veća (Rathaus Protoccol) b. 552/1849: »Određena je naročita komisija da ispita politički prestup Simona Hercla radi pomaganja Mađarskog ustanka«. Odbor zemunski kaznio ga je zatvorom od deset dana u gvožđu, ali ga je na molbu i jamstvo Jevrejske opštine, za vreme jevrejskih praznika, pustio na slobodu.

Iz dokumenta Zemuskog magistrata br. 22/1756 vidi se da su u popisu stanovništva nabrojene jevrejske porodice sa napomenom da stanuju u vlastitoj kući. U tom dokumentu poimenično je nabrojano 15 jevrejskih porodica i imena kirajdzija u jevrejskim kućama. Navedena su i njihova zanimanja. Četvorica su označeni kao turski, a ostali kao nemački Jevreji, sa napomenom da su se svi doselili 1739. godine iz Beograda. U šesnaestoj jevrejskoj kući stanovali su kantor, učitelj, šahter i školski služitelj. U jednoj jevrejskoj kući nalazila se jevrejska škola, a u blizini je bila sinagoga. Jevreji su stanovali u posebnoj ulici (Judengasse). Sačinjavali su jednu opštinu. Ukupno su plaćali 150 funti godišnje za toleranciju (Toleranzsteuer). U protokolu Gradskog veća za 1755. godinu je zapisano: »Odobrava se da jevrejske sudijske i crkvene oci sude u parnicama među Jevrejima Zemunske opštine. Zemunski magistrat pružiće im zvaničnu pomoć.«

U Zemun su se stalno preseljavali Cincari i Jevreji iz Turske. Dok se Cincarima dopuštalo da uz položenu zakletvu vernosti ostanu u Zemunu, Jevrejima je to bilo otežano ili onemogućeno. Do kuće u gradu Jevrejin je mogao doći samo posebnim odobrenjem vlasti. Samo prvorodenim jevrejskim sinovima, kao nastavljačima pojedinih porodica, bila je dopuštena ženidba u gradu. To je onemogućavalo prirodni prirast jevrejskog življa u Zemunu. Osim prvorodenih sinova, sva muška deca privilegovanih porodica morala su da napuste Zemun odmah posle ženidbe. Uprkos ograničenjima, broj jevrejskih porodica se povećavao. U popisu za 1804. godinu upisano je svega 27 jevrejskih porodica, godine 1816. odobren je dalji boravak za 30 jevrejskih porodica i posed 30 kuća i jedne opštinske zgrade. U toku daljih godina broj privilegisanih jevrejskih porodica se popeo na 33.

S obzirom na jake poslovne, rodbinske i prijateljske veze Jevreja Zemuna s Beograđanima, kao i sa udaljenijim jevrejskim zajednicama, njihov ekonomski položaj postepeno se popravljao. Zemunski magistrat se godine 1862. izjasnio za neograničeno naseljavanje Jevreja. Ostali propisi neravnopravnosti ostali su na snazi. Godine 1867. uveden je ustavni poredak s naglašenim ličnim slobodama i ravnopravnošću za sve državljane. Godinu dana kasnije Jevrejima u Vojnoj krajini priznata je ravnopravnost sa drugim konfesijama bez ikakvih ograničenja u vezi sa njihovim naseljavanjem i sticanjem nekretnina. Nastupa period građanske emancipacije. Jevrejska opština Zemuna raste, postiže stepen ekonomskog blagostanja i kulturnog procvata, sve do dolaska Hitlerove soldateske.

* * *

Jehuda Haj Alkalaj bio je pola veka (1825—1874) rabin u Zemunu. Napred smo govorili o životnim uslovima Jevreja u Zemunu tog vremena. Prirodno je da su protujevrejski zakoni, uvredljive odredbe i razne druge mere pritiska snažno uticale na ponosni duh i aktivnost zemunskog rabina. On je održavao veze i budno pratio život Jevreja u drugim zemljama, naročito u susjednoj Srbiji.

U tom razdoblju, izuzev kraćih perioda, položaj Jevreja u Srbiji bio je takođe težak. Posle Jedrenskog mira (1827) Srbija je samo nominalno ostala vazal Turske Carevine. Knez Miloš je držao celu upravu u svojim rukama. Za vreme njegove vladavine izgledalo je da vlada harmonija među Srbima i Jevrejima. Godine 1830. zajamčena je Jevrejima u Srbiji ravnopravnost sa ostalim građanima. Kada je knez Miloš napustio Srbiju 1839. godine, ubrzo je počela antijevrejska kampanja s raznim neosnovanim optužbama. Raspirivana mržnja je 1846. dovela do zabrane stanovanja u unutrašnjosti (izuzev Niša). Posedovanje nekretnina je takođe bilo zabranjeno.

Godine 1859. knez Miloš se vratio u Srbiju. Na zahtev da se Jevrejima oduzmu sva prava Miloš je izjavio: »Želim izjednačiti slobodu i blagostanje na sve stanovništvo ove zemlje bez razlike na veroispovesti i narodnost. Sva naređenja koja nisu u skladu s tim načelima imaju mojom željom biti poništena zakonom. Bez razlike svaki stanovnik ove zemlje može se nastaniti gde želi i može se baviti zanatom i trgovinom po svom nahodjenju.«

Sledeće godine (1860) Miloš je umro. Posle njegove smrti nastavljen je progon Jevreja. Iz unutrašnjosti Srbije izgnano je 60 jevrejskih porodica. Netrpeljivost je potpirivao i beogradski list »Svetovid«. U Šapcu je došlo i do nasilja — ubijena su dva Jevrejina, a jedna maloletna devojkica je bila nasilno pokrštena.

Intervencija velikih sila nije urodila temeljitim poboljšanjem prilika. Tek posle Berlinskog kongresa (1878) kada je zagarantovana ravnopravnost stanovnika novih balkanskih država, položaj Jevreja u Srbiji se poboljšao. Donošenjem ustava (1888) i formalno su ukinuta ograničenja zaostala iz propisa 1856. i 1861. godine. Jehuda Haj Alkalaj nije doživeo tu prekretnicu.

Decenijama je rabi Alkalaj razmišljao o sudbini jevrejskog naroda, i posmatrao nevolje svoje sabraće. Pogromi protiv Jevreja u to vreme u Rumuniji, masakr u Grčkoj zbog optužbe da su Jevreji ubili patrijarha u Carigradu 1821. godine, kada je ubijeno oko 5000 Jevreja, i lažna optužba da su Jevreji u Damasku 1840. godine ubili jednog kaluđera kapucinskog reda što je izazvalo mučenje i smrt više desetina jevrejskih porodica u Damasku, posebno su uticali na Jehudu Haj Alkalaja.

Ali, Jehuda Haj Alkalaj nije bio samo posmatrač stradanja Jevreja. Pratio je oslobodilačke borbe drugih potlačenih naroda. Shvatio je da »mukotrni put izabranog naroda« do »dolaska Mesije« nema opravdanja i svrhe. U onim danima piše: »Oni što kažu da se o toj stvari ne treba da govori ni dobro ni zlo — lažu. Velike i svete

opštine u Jisraelu spaljene su vatrom, sve kuće pravednika razrušene — i niko ne obraća na to pažnju. Šta znači to ćutanje? . . . »

* * *

Rabi Jehuda Haj Alkalaj, čovek univerzalne kulture, zadojen jevrejskim tradicijama i znanjem, bio je obuzet problemima jevrejstva. Podigao je svoj glas i ukazao na izlaz. Mnogo je pisao. Publicista Jakir Eventov u »Biltenu Hitahduta« br. 8—9 (1968) navodi: »Do sada su pronađene pedeset i tri publikacije iz Alkalajevog pera. U njegovom opusu ima opširnih rasprava i kratkih pisama hebrejskim časopisima. Prve dve njegove studije pisane su na ladinu a ostalo na hebrejskom. Par svezaka Alkalajevih spisa, na ladinu i hebrejskom, štampao je u XIX veku u Kneževoj štampariji u Beogradu. Druge su edicije štampane u velikim gradovima kao Pešti, Beču, Lajpcigu, Londonu, Amsterdamu, pa čak i u Bombaju. Sarađivao je u svim hebrejskim časopisima svojega vremena od Hamagida u Liki (Lyek) pa do Halvanona u Jerušalaimu.«

Okolnosti ne dozvoljavaju više od letimičnog, hronološkog prikaza najvažnijih dela J. H. Alkalaja:

Godine 1834. izlazi njegova prva knjiga »Šema Jisrael« (Čuj, Izraele). U njoj se javlja misao o naseljavanju Palestine, ali se još ne razlaže koncepcija.

Godine 1839. izdao je hebrejsku gramatiku »Darhe ha Am« (Putevi naroda). Knjiga je štampana u Beogradu. U uvodu, pisanom na ladinu, Alkalaj raspravlja o nužnosti upotrebe hebrejskog kao govornog jezika i razlaže svoje ideje o renesansi na vlastitom tlu.

Godine 1840. u Budimpešti piše svoj napis »Šelom Jerušalajim« u kome izlaže stanje Jevreja u zemljama u kojima žive kao bespravna manjina. Ukazuje na potrebu otkupljivanja zemljišta i stvaranja zemljoradničke kolonije u Palestini.

Godine 1841. u brošuri »Minhat Jehuda« (Dar jevrejskom narodu) štampanoj u Beču, izneo je svoja shvatanja o oslobođenju i podvukao da politički preporod donosi sa sobom i versku, ekonomsku, moralnu i jezičnu obnovu. Istakao je značajnu ulogu Mosesa Montefiorea i Adolfa Kremijea u suzbijanju krvne klevete u Damasku. Montefioreov odgovor je štampan u drugom izdanju brošure (1843). U tom izdanju Alkalaj predlaže da naseljavanje Palestine otpočnu u prvom redu Jevreji sa teritorije Turske Carevine. Kao sultanovi podanici oni ne bi naišli na teškoće od strane vlasti.

Godine 1848. objavljuje »Kol Kore« (Proglas) gde polemizuje sa svojim ortodoksnim protivnicima koji su njegovom shvatanju suprotstavili mesijansku nadu. Ukazuje i na negativnosti reformskog pokreta u Nemačkoj.

Godine 1849. Alkalaj objavljuje napis »Petah kehuda šel Mahat« (Kroz iglene uši) u kojem se, između ostalog, ponovo obračunava sa reform-rabinima.

Godine 1852. u Engleskoj je izdao brošuru »Mevaser tov« (Dobar vesnik). Tu je data suština njegove ranije knjige »Kol kore«. Brošura je prevedena na engleski i uvezana zajedno sa hebrejskim originalom.

Godine 1857. objavljuje napis »Sukat Šalom« (Šator mira) braneći svoje stavove i suprotstavljajući se ideji potpune asimilacije.

Godine 1857. aktivnost J.H. Alkalaja se razgranjava i pridobija nove sledbenike. Te godine u knjizi »Goral la Adonaj« (Božja sudbina) precizno objašnjava svoj program. Ova se knjiga smatra klasičnim delom. Izdata je u Beču. Zbog potražnje, knjiga je doživela drugo izdanje u Amsterdamu godine 1859.

U mnogobrojnim različitim napisima Alkalaj zahteva stvaranje nacionalne organizacije sa rukovodstvom sastavljenim od najuglednijih predstavnika evropskog jevrejstva. On ističe potrebu i značaj diplomatske akcije kojom bi se, preko evropskih vladara, sultan privoleo da odobri slobodno useljavanje u Palestinu i pristao na zakup ili otkup zemljišta uz određenu godišnju rentu — slično praksi u balkanskim državama.

Alkalaj razrađuje plan osnivanja fonda uzimanjem nacionalnog zajma i prikupljanjem raznih doprinosa. Preporučuje i osnivanje specijalne banke. U nizu napisa izlaže da poljoprivredna delatnost treba da bude temelj naseljavanja.

* * *

Jehuda Haj Alkalaj, čovek pera, bio je istovremeno i čovek dela. Znao je da samo pisanje nije dovoljno za širenje i ostvarivanje ideja. Mnogo je putovao da bi ostvario veze sa ličnostima u raznim krajevima sveta. Rabi Alkalaj se nije ustručavao da u tu svrhu potroši sav svoj imetak i da podnese teške žrtve druge vrste. Uložio je svu svoju energiju, znanje i vreme da jevrejstvo izvede na put koji je smatrao ispravnim. Bio je čovek do krajnosti odan svojoj teorijskoj i praktičnoj zamisli. Nije znao za kompromise. To je došlo do izražaja i u stavu prema procesu asimilacije. Era buržoaskog liberalizma, negde brže negde sporije, razbila je okove fizičkog i psihičkog geta. Mnogima je izgledalo da se posle 2 000 godina ugnjetavanja naglo otvaraju mogućnosti lepšeg života. To je donekle bilo i tačno. Usled toga su mnogi Jevreji gladni slobode, ravnopravnosti, boljeg i mirnijeg života, počeli da odbacuju nasleđe prošlosti i baštinu svoje vlastite kulture. U Zapadnoj Evropi javlja se tendencija postepene asimilacije — od prilagođavanja širim nejevrejskim sredinama do potpunog napuštanja svoje grupne individualnosti (vere, običaja, jezika itd.). Mnogi državnici, političari, sociolozi XIX veka, emancipacionisti Jevreja, istakli su: »Jevrejima kao ljudima i građanima sve, kao narodu ništa.« Aksiom »ravnopravnost građana u suštini sadrži i pravo manjinskih grupa da zadrže i neguju svoje kulturne, verske i nacionalne osobenosti« pojavljuje se sasvim sporadično. Međutim, takvi postulati nisu se odnosili na jevrejstvo.

O asimilaciji rabi Alkalaj navodi: »Asimilacija je volja da se jevrejstvo, kao narod za sebe, odrekne opstanka među narodima, s težnjom da se iz jevrejstva izbriše nacionalna i da se zadovolji samo verskom stranom. Čak i u verskom pogledu pokazalo se nastojanje da se sve smanji i suzi, da se odrekne sve što je iskonski jevrejsko, i da se što više izjednači sa crkvama hrišćanskih naroda.« Rukovođen potrebom suprotstavljanja akciji protagonista asimilacije, reform-rabinima, 1852. putuje u Berlin. Tamo sreće velikog učenjaka i propovednika rabi dra Jehiel Sahsa (Sachs), na koga ostavlja snažan utisak i koji o njemu piše: »Svestrano obrazovan, čovek koji posmatra i razmišlja, čovek bistre misli i jasnog pogleda, vredan da mu se pokloni velika pažnja.« Rabi Sahs mu je utro put do drugih jevrejskih ličnosti u Berlinu. Posle Berlina Alkalaj putuje u Lajpcig i u druge centre nemačkih država. Njegovi naponi nisu urodili plodom. Proces asimilacije bio je uslovljen konstelacijom epohe.

Agitujući pet decenija zadržavao se naročito u Beču, Budimpešti, Lajpcigu, Parizu, Amsterdamu, Londonu, Carigradu i Jerusalimu. Za svoje ideje i predloge uspeo je da zainteresuje i da pridobije tadašnje najznačajnije jevrejske ličnosti — Moše Montefiorea, Adolfa Kremijea (Cremieux), Šarla Netera (Netter), članove porodice Rotšild (Rotschild) i još mnoge druge. Boraveći u Parizu, Alkalaj je podstakao na aktivnost svetsku jevrejsku organizaciju »Kol Jisrael haverim — Alliance Israélite Universelle« osnovanu 1860. Ta organizacija je stavila sebi u zadatak da pomaže Jevrejima u postizanju jednakih građanskih prava u onim zemljama u kojima ih još nisu imali i da im pruži zaštitu od proganjanja u onim zemljama u kojima su bili ugroženi; da radi na prosvetivanju i kulturnom napretku Jevreja; da unapređuje zemljoradnju i zanatstvo među Jevrejima; da pruža socijalnu pomoć žrtvama progona; da otkupi komplekse zemljišta u Palestini za naseljavanje Jevreja. Shodno svojim zadacima Alijansa je podizala razne škole prvenstveno u zemljama Turske Carevine (u Bitolju i Skoplju takođe). Materijalno je pomagala Jevreje u nevolji. Preduzimala je diplomatske intervencije u zemljama gde je pretela opasnost Jevrejima. Alkalaj je zamerao Alijansi što nije pristupila ozbiljnije otkupljivanju zemljišta u Palestini, već se zadovoljila osnivanjem, inače značajne, poljoprivredne škole »Mikve Jisrael« (Nada Izraela) godine 1870.

* * *

Rasuđivanje nekih istoričara se čini opravdanim (ne postoji dokumentacija) da su shvatanja rabi Alkalaja, posredno, u bitnoj meri doprinela koncepciji dra Teodora Hercla. Kao mladi intelektualac Hercl je smatrao da je jevrejstvo kategorija koja izumire i koja će ubrzo nestati među drugim narodima. Doživeo je preobražaj tek u svoje zrelo doba. Na taj preokret presudan uticaj je imala poznata Drajfusova afera 1894. godine.

Do te afere Hercl je bio prožet francuskom i nemačkom kulturom bez naročite veze sa Judaizmom. Godine 1894, svega nekoliko meseci pre hapšenja Drajfusa, ocenjujući jedno Dimino književno delo, on piše: »Dobri Jevrejin Danijel hoće da pronade domovinu svoga roda i tamo da sakupi svu svoju raštrkanu braću. Ali baš ovakav Danijel zna da Jevrejima ne može da pomogne njihova domovina. Pa i ako bi se Jevreji 'vratili kući', sutradan bi otkrili da već odavno ne spadaju jedan uz drugog. Vekovima su oni pustili korenje u svojim novim sredinama, odnarodili se, postali različiti, a njihove karakterne sličnosti formirao je samo pritisak koji ih svuda okružava...«

Drajfus je uhapšen 14. oktobra 1894, a istovremeno je izbila erupcija latentnog antisemitizma. Već od 21. oktobra iste godine, Hercl je za nepune dve i po nedelje napisao svoj »Novi geto« u kojem obrađuje jevrejsko pitanje. Drajfus je osuđen 22. decembra 1894, a Hercl je u roku od dva meseca napisao i u februaru iduće godine objavio svoje čuveno delo »Jevrejska država« sa podnaslovom »Pokušaj modernog rešenja jevrejskog pitanja«. Početkom 1895. Hercl započinje svoje najveće književno delo — »Dnevnik« — u koji unosi sve što se odnosi na jevrejstvo. Očigledno je da kod Hercla nije reč o nekom imaginarnom duševnom preobražaju. Ne samo sa odlučnošću već i sa poznavanjem problematike postavlja svoju koncepciju. Nameće se pitanje odakle mu odjednom takvo znanje i takvo iskustvo? Uprkos genijalnosti, odakle mu osnov za davanje mnoštva frapantnih zamisli za rešenje problema? Nameće se i pomalo smeo ali verovatan odgovor: Jehuda Haj Alkalaj!

Otac dra Teodora Hercla, Jakov, rođen je u Zemunu. Ded, Simon Jehuda Hercl, bio je jedan od učenika i sledbenika zemunskog hahama. Često je posećivao svog sina i unuka u Budimpešti. Pričao je o životu i radu, o idejama rabi Alkalaja u vezi sa organizacijom naseljavanja, kongresom, diplomatskim pregovorima, pozivima vladarima za podršku, pregovorima sa sultanom o večnom zakupu Palestine, Šekelom, nacionalnim fondom, osnivanjem banke, zajmom. Godinama je Teodor slušao reči svog dede. Bilo mu je devetnaest godina kada je ded umro. Ne čini li se logičnom pretpostavka da je životni put Jehude Haj Alkalaja u datom momentu imao veliki uticaj na dra Teodora Hercla?

Jehuda Haj Alkalaj, u sedamdeset petoj godini, nakon pola veka službe, ostavlja definitivno svoju opštinu i vraća se u Jerusalim. Tamo provodi poslednjih pet godina svog života. Iako slab i star, ne miruje. Snagom svoje ličnosti doprinosi zbližavanju sefarda i Aškenaza. Osniva »Društvo za povećanje stanovništva Izraela«. Pridobija sledbenike da kupe veće komplekse zemljišta u blizini Jafe. Samo nekoliko meseci nakon njegove smrti (1878) započelo je naseljavanje te zemlje. »I iz Ahor (Dolina smrti) vremenom nastaje Petah Tikva (Vrata nade), majka svih naselja«, piše Gur Ari.

Put visokog, koščatog, izdržljivog i upornog starca nije bio lak. Živeo je u siromaštvu. Sav svoj imetak je potrošio na svoje knjige

i putovanja. Nije imao sreden porodični život. Dve kóeri i sinovi ga nisu shvatili. Njegove knjige, ideje i istupanja nisu uvek naišli na razumevanje i podršku rabina i drugih učenjaka. Umesto saradnje često je nailazio na oštar otpor i protivljenje baš kod onih od kojih se to najmanje očekivalo. Decenijama su mu zadavali teške udarce i zagorčavali život. O Jehudi Haj Alkalaju piše rabi Binjamin iz Jerusalima: »Stajao je poput silne klisure, nepokolebljiv u svojoj veri.

Nadgrobnni spomenici Rabi Jehudi Haj Alkalaja i njegove žene u Jerusalimu

Bio je usamljen zbog otupelosti i nerazumevanja svoje okoline. Najbliži bili su mu najudaljeniji. Oni su se najviše rugali njegovom neuspehu i množili mu rane. Razočarenja su bila velika, utehe jadne. No on je posvetio sav svoj život jednoj jedinjoj misli koja mu ispunjavaše duh. Kada se slikao, zajedno sa svojom ženom, u dubokoj starosti, sliku je ovio venac svetlosti i mira, daleko više nego na Beklinovoj slici starca i starice u kolibi mira.«

Vizionarstvo hahama nije bila utopija.

L I T E R A T U R A

Heinrich Graetz: *Geschichte der Juden von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*. Leipzig, 1905.

Simon Dubnov: *Weltgeschichte des Jüdischen Volkes*. Berlin, 1925.

Howard M. Sachar: *The Course of Modern Jewish History*. London, 1958.

Nathan Ansel: *Pictorial History of the Jewish People*. New York, 1963.

Max Wurmbrand and Cecil Roth: *The Jewish People 4000 Years of Survival*. Tel Aviv, 1966.

Nahum Sokolow: *Geschichte des Zionismus*. Berlin, 1919.

Adolf Boehm: *Die Zionistische Bewegung*. Berlin, 1920.

S. L. Zitron: *Toledot Hifat Zion*, — Knjiga I. Jerusalem, 1914.

Jichak Gur-Ari: *Rabi Jehuda Haj Alkalaj*. Jerusalem, 1929.

Ignjat Šlang: *Jevreji u Beogradu*. Beograd, 1926.

Ignjat Soppron: *Monographie von Zemlin und Umgebung*. Zemun, 1890.

Tihomir Đorđević: *Jevreji u Srbiji za vreme prve vlade kneza Miloša*. Beograd, 1923.

I. Loeb: *La situation des Israélites en Turquie, en Serbie et en Roumainie*. Paris, 1877.

Istorijski arhiv Beograda: *Građa iz Zemunskih Arhiva*.

Tanasije Ž. Ilić: *Izbori za istoriju prvog srpskog ustanka*, knjiga I (Predgovor). Beograd, 1955.

Tanasije Ž. Ilić: *Izbori za istoriju prvog srpskog ustanka*, knjiga II (Predgovor). Beograd, 1961.

Lazar Čelap: *Jevreji u Zemunu za vreme vojne granice*. Jevrejski Almanah, 1957—58.

Vuk Vinaver: *Jevreji u Srbiji početkom XIX veka*. Beograd, Jevrejski Almanah, 1955—56.

Herzl Theodor: *Tagebücher 1896—1904*. Berlin, 1952.

Isak Schalit: *Emlékezés Herzlról, Mult és Jövö*. Paris, 1952.

Erwin Rosenberger: *Herzl, as I Remember Him*. New York, 1959.

Marvin Lowenthal: *Theodor Herzl (1860—1904)*. Clinton, USA, 1960.

Jevrejskaja Enciklopedija — Knjiga I. Petrograd, 1911.

The Jewish Encyclopedia: Knjiga I. New York, 1916.

Jüdisches Lexikon: Knjiga I. Berlin, 1927.

Encyclopaedia Judaica: Knjiga II. Berlin, 1928.

Zsidó lexikon: Budapest, 1929.

The Universal Jewish Encyclopedia: Knjiga I. New York, 1948.